

19 Rechten van cliënten geschonden onder het mom van goede zorg ofwel het belang van het begrip wilsbekwaamheid

Loes den Dulk²

Zelfbeschikkingsrecht is geregeld in de Grondwet. Het geeft mensen maximaal de ruimte om hun eigen leven te leiden zonder ongewenste bemoeienis van anderen. Ook de wetgeving rond de zorg respecteert dit zelfbeschikkingsrecht.

De wetgever omschrijft zorg als een aanbod en de cliënt/patiënt als degene die beslist. (WGBO: art. 7:450 BW: informed consent). Gedwongen zorg kan alleen plaatsvinden in het kader van de Bopz en straks de Wet zorg en dwang en de Wet verplichte ggz.

Daar waar de cliënt niet in staat is tot een redelijke waardering van zijn belangen ter zake, met andere woorden: voor die keuzes waarvoor de cliënt wilsonbekwaam is, regelt de wetgever dat de cliënt recht heeft op een vertegenwoordiger die zijn belangen behartigt. (WGBO: art. 7:465 BW: vertegenwoordiging).

Als wilsonbekwaamheid ter zake niet is vastgesteld, heeft de cliënt zelfbeschikkingsrecht.

Wilsbekwaamheid

Een definitie van het begrip wilsbekwaamheid is niet in de relevante wetgeving te vinden maar wel in de literatuur (Biesart e.a. 1997):

“De cliënt is wilsbekwaam als hij in staat is om op basis van voldoende relevante informatie, afgestemd op zijn begripsvermogen, een beslissing te nemen over een bepaald onderwerp. Hij overziet de aard en de gevolgen van de beslissing.”

Wilsbekwaamheid gaat dus over het begrijpen van de informatie, overzien van de voordelen en nadelen, het wegen van de voor- en nadelen bij de besluitvorming en het toepassen van de voor- en nadelen op de eigen situatie. Het gaat dus om de vaardigheid van het nemen van de beslissing: beslissingsvaardigheid. Anders gezegd, het gaat om een procesdefinitie.

Duidelijk is ook dat wilsbekwaamheid per beslissing bekeken zal moeten worden en dat er geen sprake kan zijn van algemene wilsonbekwaamheid. Essentieel is het uitgangspunt dat iedereen wilsbekwaam is, totdat de hulpverlener het tegendeel bewijst.

Rechtenschendingen

Toch worden er in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking regelmatig beslissingen bij de cliënt weggehaald zonder dat wilsonbekwaamheid ter zake is vastgesteld of zelfs maar ter sprake komt. Dat gebeurt in het kader van goede zorg en heeft te maken met de inschatting van wat goed is voor de cliënt. De beslissing de keuze bij de cliënt weg te halen is daarmee in veel gevallen gebaseerd op de inhoud van de beslissing, bijvoorbeeld de risico's die de hulpverlener ziet. En niet gebaseerd op het proces van beslissen, overziet de cliënt bijvoorbeeld de voor- en nadelen van zijn beslissing, zoals de wet dat voorschrijft. Een cliënt die in staat is tot een redelijke waardering van zijn belangen ter zake, is wilsbekwaam, ook als het gaat om een onverstandige of

² Loes den Dulk is directeur Stichting Raad op Maat, een stichting die zich bezighoudt met de zeggenschap en

mensen met een verstandelijke beperking veel te weinig aandacht voor is. Dit maakt dat de rechten van veel cliënten dagelijks onterecht geschonden worden.

Het kan gaan om diverse (burger)rechten.

- Het zelfbeschikkingsrecht als de hulpverlener keuzes bij de cliënt weghaalt: bijvoorbeeld de cliënt voor wie bepaald wordt dat hij niet meer dan vijf sigaretjes op een dag mag roken.
- Het recht op ontplooiing als de cliënt niet de kans krijgt ervaringen op te doen: zoals de cliënt die door de begeleider naar bed wordt gestuurd omdat hij de volgende dag weer moet werken en zo niet de kans krijgt om te leren van de ervaring van het late naar bed gaan.
- Het recht op privacy als zonder toestemming van de cliënt informatie over de seksualiteit van de cliënt wordt gedeeld met ouders.
- Het recht op vrijheid: de cliënt die niet naar de discotheek mag omdat hij zo beïnvloedbaar is en dus het risico loopt om met drugs in aanraking te komen.

Goede zorg

Die rechtenschendingen vinden niet zelden plaats onder het mom van goede zorg.

De definitie van goede zorg is opgenomen in de Wkkgz.

Wkkgz artikel 2

1. De zorgaanbieder biedt goede zorg aan.
2. Onder goede zorg wordt verstaan zorg van goede kwaliteit en van goed niveau:
 - c. die in ieder geval veilig, doeltreffend, doelmatig en cliëntgericht is, tijdig wordt verleend, en is afgestemd op de reële behoefte van de cliënt,
 - d. waarbij zorgverleners handelen in overeenstemming met de op hen rustende verantwoordelijkheid, voortvloeiende uit de professionele standaard, waaronder de kwaliteitsstandaard, bedoeld in

artikel 1, onderdeel z, van de Zorgverzekeringswet, en

- e. *waarbij de rechten van de cliënt zorgvuldig in acht worden genomen en de cliënt ook overigens met respect wordt behandeld.*

Maar een van de onderdelen van de definitie van goede zorg is het respecteren van de rechten van de cliënt.

Goede zorg is in ieder geval veilig, dat suggereert dat de inbreuk op de rechten van cliënten daarmee te rechtvaardigen is. Maar de definitie zegt ook dat goede zorg zorg is die de rechten van de cliënten respecteert. En dat maakt dat de zorg die de rechten van cliënten schendt niet bij voorbaat altijd goede zorg is.

De motieven van de hulpverlener in de praktijk zijn positief en gericht op de veiligheid, gezondheid en het welzijn van de cliënt en zeker niet bedoeld om de rechten van cliënten te schenden. Maar de vraag is of een beperking van het zelfbeschikkingsrecht, het recht op vrijheid, privacy en ontplooiing gerechtvaardigd is om dat doel te bereiken.

Die inbreuk op deze rechten in het kader van goede zorg, zorgt ervoor dat de zorg en ondersteuning veilig is. De vraag is hoe hoog de prijs van veiligheid mag zijn.

Wat is er nodig?

1. Bewustwording

De praktijk laat zien dat veel hulpverleners zich niet bewust zijn van het belang van het begrip wilsbekwaamheid in de dagelijkse zorg en ondersteuning. En dat veel hulpverleners onvoldoende beseffen dat zij met hun handelen de rechten van cliënten schenden.

Dus als eerste is er bewustwording nodig van hulpverleners. Weten waar de verantwoordelijkheid van de cliënt begint en die van de hulpverlener eindigt.

De hulpverlener is verantwoordelijk voor (het aanbod van) goede ondersteuning bij de

besluitvorming. Rondom dat ondersteuningsproces speelt de verantwoordelijkheid van de hulpverlener om de eventuele wilsonbekwaamheid vast te stellen. De ter zake wilsbekwame cliënt is verantwoordelijk voor (de gevolgen van) zijn eigen beslissingen. Bij de ter zake wilsonbekwame cliënt is de hulpverlener ervoor verantwoordelijk de inschatting te maken van de nadelen en risico's van de betreffende beslissing voor de cliënt en indien nodig de beslissing bij de cliënt weg te halen.

2. Kennis en vaardigheden

Als je je realiseert hoe belangrijk een juiste beoordeling van de wils(on)bekwaamheid ter zake van de cliënt is in het kader van zowel het recht op zelfbeschikking als het recht op goede zorg, kom je bij de volgende stap.

Hulpverleners hebben kennis en vaardigheden nodig om wils(on)bekwaamheid vast te stellen en hun verantwoordelijkheid in deze te nemen.

Voor het vaststellen van wilsonbekwaamheid zijn verschillende handreikingen en protocollen ontwikkeld. In de kern gaat het om een vijftal criteria:

1. het vermogen om een keuze uit te drukken;
2. het begrijpen van de informatie;
3. het beseffen en waarderen van de betekenis van de informatie voor de eigen situatie;
4. logisch redeneren en het betrekken van informatie in het overwegen van de beslissing;
5. eventuele psychische problematiek die interfereert met deze vaardigheden.

(uit: *Implementatie Wgbo, Van wet naar praktijk, deel 2 Informatie en toestemming*, p. 119-120)

Hulpverleners dienen de criteria te kennen en te kunnen toepassen in de dagelijkse praktijk. Want ook met behulp van deze criteria is het heel lastig om vast te stellen of de cliënt de

wilsbekwaam als je veel te hard rijdt om op tijd op je afspraak te komen? Ben je wilsbekwaam als je ervoor kiest om te veel te eten en veel te zwaar te worden?

Alleen door veel te oefenen en beoordelingen met elkaar te toetsen op hun proceskarakter, krijgen teams grip op het begrip.

Daarnaast dient er alle aandacht te zijn voor de voor mij belangrijkste taak van de hulpverlener in de dagelijkse praktijk: de cliënt ondersteunen bij het nemen van beslissingen. Dat begint bij het informeren van de cliënt, waarbij je de informatie zoveel mogelijk moet afstemmen op het begripsvermogen van de ander. Maar ook het ondersteunen van de besluitvorming zonder oordeel en de beslissing van de cliënt respecteren. Die taak sluit ook aan bij een belangrijk uitgangspunt van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. Artikel 12 geeft aan dat de autonomie van de persoon zoveel mogelijk gehonoreerd dient te worden en dat er aandacht moet zijn voor de ondersteuning bij besluitvorming. Dat vraagt specifieke communicatieve vaardigheden. En waar nodig bijscholing.

3. Discussie

De discussie moet gevoerd worden over hoe we het begrip goede zorg willen invullen. Wanneer het recht op veiligheid zwaarder zou moeten wegen dan het zelfbeschikkingsrecht. Hoeveel risico cliënten van zorginstellingen mogen lopen en waar wij het recht vandaan halen om (burger)rechten van cliënten in te perken. Naar ik hoop draagt dit artikel eraan bij om deze discussie op gang te brengen.